

РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ (Београд)

БОШКОВИЋЕВ МЕТОД ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКЕ
РЕКОНСТРУКЦИЈЕ И ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ ЗА
КОМПАРАТИВНО-ИСТОРИЈСКУ ДЕРИВАТОЛОГИЈУ
СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

1.

1.1. Предмет своје расправе *Развитак суфикса у јужно-словенској језичкој заједници* (1936) Радосав Бошковић овако одређује: „Моја расправа била би први покушај да се заједнички развитак јужнословенских језика покаже и преко развитка наставака за грађење речи у њима, тј. да се и са ове стране даде ближа карактеристика јужнословенске епохе језичког развитка“ (50)¹. Вредност ове расправе, међутим, није само у томе што је она постала камен-темељац упоредне граматике словенских језика у области дериватологије него и у томе што је у њој млади Бошковић изложио основе свог учења о творби речи и приказао свој метод творбено-семантичке реконструкције и творбено-семантичког развоја. То своје учење наш лингвиста је развио и на новој језичкој грађи проверио у својим каснијим радовима. Зато ћемо ми у овом раду научно дело проф. Бошковића посматрати као целину, не занемарујући ни еволутивност његовог учења ни корекције које је учинио у својим тумачењима.

---

¹ У заградама се наводе стране према: Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград, Црногорска академија наука и уметности, Титоград, 1978 (Посебни радови, књ. 1). Ознака „Немања“ испред броја стране указује на рад: Р. Бошковић, *Белешка о имену Немања*. Ономатолошки прилози (Српска академија наука и уметности), Београд, књ. I, 1979, стр. 5—8.

1.2. Бошковић се служио развијеним и прецизним појмовно-терминолошким апаратом, који, у много чему, савремена словенска дериватологија још није досегла. Он строго разграничава морфему од других појмова, али се служи термином *морфолошки елемент* и говори о „односу морфолошких елемената код појединих именица“ (64), о „новој подели на морфолошке елементе“ (69—70) или о „новој подели морфолошких елемената“ (143), о морфолошким елементима који су улазили и ушли у склоп, састав речи (207), о „растављању на морфолошке елементе“ (210), о „аутономном суфиксалном елементу“ (419) те о наставку као „морфолошком елементу“ (282). У једном од последњих радова послужиће се и термином *морфема*, говорећи о „престројавању морфема“ (447)². За *морфемску структуру* каже „морфолошки склоп речи“ и „морфолошка структура“ (69). За *неизведене, немотивисане речи* каже „усамљене речи“ (64), додавши на једном месту „или оне које се као такве у језику осећају“ (114). Поред разлике између усамљених и изведених речи, Бошковић разликује и појмове *изведена* и *основна реч* (73), *изведена* и *лексичка реч* (71). За творбену анализу нарочито је погодан термин *општи део*. За изведене речи карактеристична су два елемента: „веза двеју речи по заједничком општем делу“ и суфикс „као знак морфолошке диференцијације тих двеју речи истога општег дела“ (69). У првим својим радовима Бошковић се служио терминима *наставак за грађење речи* и *суфикс* у истом значењу (в. напомену о томе на стр. 175). Касније ће прихватити термин *суфикс*, али и у једном од последњих радова употребљава термин „хипокористички наставак“ (Немања, 5). Употреба истог термина за два различита савремена појма (*суфикс* и *наставак*) условљена је, између осталог, њиховим функционалним преплитањем у генетском смислу. Из контекста је, међутим, увек јасно о коме је појму реч, и Бошковић их увек доследно функционално разграничава. Тако, на пример, истиче да су морфеме *-i*, *-y* у једним случајевима биле „формантског карактера“ (=суфикс), а у другим „морфолошке природе“ (=флексија) (71, 73). За термине *именичка моција* и *суплетивна моција* Бошковић изричито каже да су његови (62).

1.3. Најважнија одлика Бошковићеве творбе речи јесте доследна примена семантичке, функционалне анализе уз формалну или структурну анализу. Већ у свом првенцу, критици једне Вајанове расправе, Бошковић ће истаћи: „I u tome neposrednom poređenju, upravo želji da se jedna ka-

² Занимљиво је да термин *морфема* Бошковић употребљава у свом писменом задатку на дипломском испиту [исп.: Р. Р. Јовићевић, *Клаузура — научни рад. (Уз годишњицу смрти Радосава Бошковића)*. Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, 1985, св. 28, стр. 118].

tegorija samo formalno rekonstruiše, ne vodeći računa što pojedini elementi sami po sebi predstavljaju i da li je sintaksički momenat dopuštao takve odnose, i leži osnovna greška cele rasprave“ (4). У свом *Развитку суфикса* Бошковић испитује суфиксе „који су само функционално, по великом развоју неких значења својих — јужнословенски“ и суфиксе „који су и структурно, по свом општем гласовном склопу, и функционално, по свом семантичком развоју — јужнословенски“ (51). Даље говори о гласовном облику и семантичко-функционалном односу суфиксалних компоненти (60), о формалном и семантичком развоју (68), о историјско-функционалном (58) или о функционално-семантичком развоју (93). У генези суфикса *-ica* компонента *ka* је дошла само као „једна партикула да формално обележи један суфиксни однос у језику који је семантички већ био формиран“ (70). У генези суфикса *-ьня* Бошковић види два резултата: „један формални — издавање наставка *ьня* као наставка за грађење именица од глаголског општег дела; а други семантички — добивање (...) именица на *ьня* које су по значењу *nomina actionis*“ (142).

У расправи *О придевима типа ораћи* (1950) Бошковић претходна тумачења ових придева карактерише на следећи начин: „сва су дата на бази формалне анализе, ниједно од њих није дато на бази семазиолошке анализе“ (210). Постављајући питање: „даје ли нам шта анализа значења придева на *ћи* и *њи*, *ни* за разумевање постанка тих придева?“, наш лингвиста одлучно одговара: „Даје: она нас упућује на семазиолошку — а преко ове и на морфолошку — везу тих придева с глаголским именицама, с паралелним глаголским именицама на *ње*“ (210—211). У свом тумачењу постанка придева типа *ораћи* 'за орање' Бошковић доследно примењује семантички критеријум уверљивости творбено-семантичке реконструкције — и тиме што њихово порекло везује за глаголске именице, и тиме што њихово порекло везује за датив као падеж намене: уп.: „код свих придева, где год су они поуздани и стари, имамо увек у основи дативско значење, намене, које се никако не може извести из партиципскога значења као основног“ (412). Класичан је у том смислу ауторов основни закључак: „ти придеви стоје данас у семазиолошкој вези с глаголским именицама: ти су придеви, према томе, морали стајати некад и у морфолошкој вези с њима, с глаголским именицама; ти су придеви, дакле, могли бити прављени и направљени само од тих именица, од глаголских именица, од некадашњих датива на *те* и *ње*“ (212).

1.4. Као главни критеријум творбено-семантичких промена у морфемској структури речи Бошковићу служи критеријум језичког осећања (у различитим формулацијама). Тако он говори, на пример, о везивању извесних функција у је-

језичком осећању за елемент *с* у језицима јужнословенске групе (53), о живом језичком осећању за деминутивне наставке *с* елементом *с* (105—106), о друкчијој интерпретацији облика у језичком осећању (143), о губљењу „етимолошке“ анализе у језичком осећању (163), о новој интерпретацији у језичком осећању (168), о новој језичкој интерпретацији (274), о анализи језичког осећања (352), о секундарној интерпретацији језичког осећања (367), о новој интерпретацији језичког осећања дане епохе (441). На другим местима Бошковић говори о језичкој анализи (70) или о објективној језичкој анализи (419).

Појам и термин *језичко осећање* Бошковић је преузео несумњиво од Белића³. Али у Бошковићевом учењу *језичко осећање* је добило кохерентније значење: 1° примењено је на синхроне пресеке у историјском развоју језика; 2° посматра се као дијалектичка категорија; 3° променама у језичком осећању објашњавају се творбено-семантичке промене у морфемској и прамавичкој структури речи; 4° језичко осећање је објективна категорија језичког развоја, а његов карактер се утврђује на основу анализе формалних и семантичких промена у структури речи и облика.

2.

2.1. У центру Бошковићевог учења о творби речи налази се суфиксација. С тим у вези поставља се питање односа суфиксације према супстантивизацији, с једне, и адвербијализацији, с друге стране.

Бошковић је разликовао два начина придевске супстантивизације: супстантивизацију без суфикса и супстантивизацију помоћу суфикса.

Супстантивизација без суфикса (прасловенско *čьrni, српскохрватско *млад̄а*) значи „именичку лексикализацију у придевској форми“ (67), у конкретном случају то је „семантичка супстантивизација придевских номинатива женскога рода“ (66). Именице типа *čьrni су биле „драматичка категорија у језику“ све док је наставак *-i* „остао као знак женскога рода код придева“; кад је наставак *-i* изгубио ту функцију, „оне су биле на путу да постану лексичке речи“ (66). На другом месту Бошковић још експлицитније износи своје гледиште: „именице на *i* имале су у прасловенском језику ону функцију коју данас врше супстантивизовани придеви у словенским језицима. Оне су, дакле, и формално и семантички биле супстантивизо-

³ О Белићевом схватању језичког осећања в. у: Љ. Михаиловић, *Белићев погледи на природу и улогу језичког осећања*, Научни састанак слависта у Вукове дане (12—16. IX 1979). Реферати и саопштења, књ. 9, Београд, 1980, стр. 13—20.

вани придеви: између њихова значења и *основног* значења одређеног придевског вида (...) — није било никакве разлике“ (75).

Друкчија је, по Бошковићу, била природа именица на -у < -ūs типа старословенско *любы*: „супстантивизација придева на *ūs* била је чисто граматичке, формалне природе: код ње је било главно да се добије *именица*, као *име* оне особине коју основни придев показује“ (75).

Бошковић разликује и две врсте придевске супстантивизације помоћу суфикса. Једно је „формална супстантивизација“ (59), резултат „непосредне везе суфикса с придевским општим деловима“ (66), која значи „само промену граматичке категорије (*лен* — *леноћа*)“ (67) и којом се граде апстрактне именице. Друга врста супстантивизације помоћу суфикса јесте „атрибутивизација у именичкој форми“ (*жутица* — болест, новац, трава, крушка), а то је резултат „смене категорије супстантивизованих придева категоријом именица са суфиксом“ (67), односно резултат „функционалне конгруенције“ суфикса и наставка (59). Тако су, на пример, именице на -*ica* „континуанти супстантивизованих придева типа *čьrni, *suši, *stari“, те употреба суфикса -*ica* „код придева у словенским језицима не значи само промену граматичке категорије“ (66).

Бошковић разликује два „историјски јасна“ пута којим падежи „могу испадати из падежне системе“, то су адвербијализација, када коси падежи постају прилози, и деривација, када коси падежи постају изведене речи (271).

2.2. Занимљиво је Бошковићево тумачење односа суфикса и наставка. Разматрање овог питања отежано је употребом термина *наставак* у два значења — у значењу 'суфикс' и у значењу 'флексија'. Али ти су појмови, као што смо истакли, код Бошковића увек разграничени.

Разматрајући моционни однос између именица типа *orba и *orbъ Бошковић сматра да би *orba *orba* постала изведеница од *orbъ *orbъ* да је „наставак *a* поред свога основног значења обележавања *femininum*-а уопште“ постао „уједно и наставка којим се граде изведене речи“. „А наставка *a* није то могао постати ни као вокални елемент ни као номинативни завршетак“ (76). На другом месту за наставка -*a* Бошковић каже да је „суфиксна употреба његова (...) код изведених речи била немогућа већ и због тога што изведене речи живе као такве само у односу према основним речима, а тај однос никад не издаваја наставка *a* као суфикс“ (102).

На једном месту Бошковић говори о наставку -ъ < -os који је изгубио суфиксну природу. Наш лингвиста истиче да је додавање суфикса -*inъ* именицама на -*ěпъ* и -*јапъ* значило „другу тематизацију њихову, и то тематизацију њихову у оној епоси развита прасловенског језика када карактеристика јед-

нине код полутематске флексије постаје суфикс, уместо ранијег наставка $\bar{z}$ ($<os$) који је рано изгубио суфиксну природу“ (98). Бошковић свакако има у виду стапање „стариx падежних наставака с основинским $\bar{o}$ у нове, карактеристичне, словенске падежне наставке“ (463).

Овде треба учинити две напомене. Прво, Бошковић не оперише појмом *нултиx суфикса*, иако је његова аргументација блиска једној таквој концепцији. И друго, $-os > -\bar{z}$ чува природу суфикса у структуралној функцији (в. т. 2.3), али не и у функцији тематизирања јединице наведених именица.

2.3. Бошковић је разликовао структуралне суфиксе и суфиксе с реалним значењем (364).

Суфикс с реалним значењем је „функционално израђен наставак, са неким својим значењем“ (61) или „пун суфикс“ (457). Такав је посесивни суфикс $-j\bar{z}$ (364), који управо зато што је суфикс с реалним значењем није, по Бошковићу, могао бити извођен од именичких падежа, него се градио од основа именичких. Такав је и моцион суфикс $-a$ (457), коме је у првој фази свог рада Бошковић оспоравао суфиксалну природу (в. т. 2.2), а сада му је признаје, сматрајући да се у његовој творби остварује комбинација: „суфикс пун, с реалним значењем“ — „општи део празан = основа“ (457).

Структурални суфикс је суфикс који служи за „прављење именице од придева, прављење, дакле, нових речи променом граматичке категорије“ (63), који има „општесуфиксну, прамаичку функцију“ (62). Тако суфикс $-ka$ није имао „никаква значења“, био је „потпуно празан наставак“ (62), „празна партикула“ (459). Суфикс $-ni$ „није могао имати никаква специјална значења: он је био сведен на обичну партикулу“ (75). Суфикс $-z$ (после јотованих сугласника: $-z$) био је „структуралне природе, није имао значења“, него „је служио само за прављење придева од других врста речи“ (211—212). У творби са суфиксом $-z < -os$ од основа на $\bar{i}$ остварује се комбинација: „суфикс празан, структурални“ — „општи део пун = падеж; резултат деривације: придеви дативскога (наменскога) или посесивнога значења“ (457). Структурални суфикс је и $-n\bar{z}$, који је са дативима типа *gostei* дао *gostin\bar{z}* са секундарним и перинтегрисаним посесивним суфиксом $-in\bar{z}$ (458). Бошковић помиње и „архаичан начин прављења придева“ од скраћених личних имена „путем употребе структуралнога деривационог $\bar{z} < os$ “ (366). „Да је суфикс $\bar{z}$ био некада продуктиван за грађење придева од падежа и падежних основа именичких“ сведоче, по Бошковићу, придеви типа *Stanov\bar{z}* („ $\bar{z}$ додавано некадашњим дативима типа *Stanou“) и придеви типа *kamenz* (где је $-z$ додавано падежној основи) (403).

У чланку *Поводом неких топонима* (1974) Бошковић каже да су „придеви посесивни од личних имена у словенским јези-

цима слободно прављени помоћу основинскога суфикса $\bar{v} < os$ “ (379); на истом месту мало даље аутор каже: „помоћу деривационог суфикса $\bar{v} < os$ “. Овде аутор не објашњава како је помоћу *структуралног* суфикса добијен посесивни придев, са *реалним* значењем. Треба имати свакако у виду да су посесивни придеви имали далеко шире значење у прасловенском језику, тако да је посесивно значење придева директна последица превођења личнога имена из категорије именица у категорију придева.

Неки су суфикси, по Бошковићевом тумачењу, могли имати истовремено и реално значење и структуралну функцију. Тако је суфикс *-ьна* женских хипокористика типа *Видьна* био „с две истовремене функције — структуралном (грађење нове речи од крње основе) и реалном (грађење нове речи с деминутивним значењем)“ (366). Суфикс *-ica* је „у исто време и паралелно“ добио и моционо значење — у вези са именичким општим деловима, и — у вези са придевским општим деловима — граматичку функцију суфикса „којим се *променом* граматичке категорије граде нове речи“ (65).

У кругу придева на *-ьs* компонента *й* је имала две функције: функцију основинског наставка и функцију суфикса, што је, по Бошковићу, и био узрок њиховог губљења — додавања партикуле *-ko* (180).

Разматрајући придеве *йстинй, кѡленй, гѣкланй, којима* придружује и придев *прйчинй* у Његошевем стиху „Је ли ово причина управа“, Бошковић сматра да су то некадашњи придеви типа *istinьnъ* „који су — због гласовних промена и основинског уједначавања — у току историјског развитка изгубили свој суфикс (*ь*)n, и свели се, на тај начин, на данашње придеве — само с граматичким наставцима“. Аутор закључује да „код њих настави *й, ѧ, ѡ* имају данас и суфиксну функцију, поред граматичке“ (266—267).

2.4. Друга Бошковићева подела суфикса је подела на унутрашње и спољне суфиксе. Унутрашњи или етимолошки суфикси су добијени перинтеграцијом. У спољне суфиксе или суфиксе сугласнике убраја суфикс *-t*, мађи облик деминутивнога *-ьt < йt* (478, 443), добијен тек после губљења полугласника у слабом положају, као и низ других суфикса (440—443). Први и класични словенски хипокористици су, по Бошковићу, хипокористици на *-јь* (Немања, 6). На другом месту их назива „специјални и први хипокористици прасловенски“, сматрајући да су они учинили „радикалан прелом у начину скраћивања сложених имена словенских“ (441). До њих смо имали „скраћивање на крајњи сугласник првога дела сложеног имена“, а од њих — „скраћивање на вокал првога дела сложенога имена“ (441). Ова драгоцену запажања Бошковић није стигао да

развије до краја: није успео да напише најављени преглед свих деминутивно-хипокористичких суфикса.

2.5. Важна компонента Бошковићевог учења о творби речи је синонимија суфикса. Додуше, сам Бошковић се не служи овим термином, него терминима *функционално идентични* или *напоредни* „наставци за грађење речи“.

Суфикси с елементима *k* и *s* били су „функционално и по морфолошком домену употребе“ потпуно идентични и зато су, по Бошковићу, представљали „идеалан“ случај „наставачких дублета у прасловенском језику“ (53). Суфикс *-icъ* се у старословенском „функционално потпуно подударан“ са суфиксом *-ikъ*; аутор овако објашњава природу тог подударана: „основно му је деминутивно значење, а служи и за супстантивизацију придева“ (109). Употреба моционих суфикса *-ica* и *-ka* имала је „карактер двају напоредних наставака исте семантичке вредности“ (113). Ови суфикси се изједначавају „у погледу употребе и по морфолошком моменту и по природи везе са *masculinum*-ом“, тако да „значе само два напоредна наставка који се употребљавају у истим приликама“ (101).

Суфикси *-ynica* и *-yna* су „функционално идентични, а материјално и генетички различити“ (53). Суфикс *-inъ* је био „функционално идентичан ранијем наставку *ъ (<os)*“, наставку који је „рано изгубио суфиксну природу“ (98).

„Конкурентција“ напоредних наставака истога значења и употребе по Бошковићу је један „од основних чинилаца у историјском развоју наставака за грађење речи уопште“ (105). На другом месту ову мисао исказује још експлицитније: „напоредна употреба двају наставака истога значења“ представља основни фактор у историјском развоју „наставака за грађење речи“ (140—141).

Синонимија суфикса доводи до њихове конкурентције, а затим и до њихове „функционалне репартиције“. Као пример може послужити диференцирање суфикса *-ača*, *-ača* и *-ačъ*, *-ačъ* (57—58), код којих је најпре дошло до „функционалне репартиције“, а затим „млађи облик ових наставака, онај с крајњим *a*“, постаје продуктиван и потискује старије облике на *-ačъ* и *-ačъ* или им бар морфолошки ограничава употребу (162). Занимљиво је и битно да Бошковић сматра да су именице на *-ača*, *-ača морале* „да се на неки начин одвоје, диференцирају, од својих основних облика на *ačъ*, *-ačъ*“, да је њихово „функционално одвајање“ било *не нужно* (163).

Разматрајући судбину прасловенских суфикса са елементом *k* Бошковић закључује да је тек после треће палатализације дошло „до извесне репартиције код њих, до везивања деминутивне функције само за поједине наставке“ (105). До „функционалне репартиције“ дошло је и између суфикса *-alja*, *-ilja* и *-aljka*, *-iljka* у српскохрватском и словеначком језику:

данашња разлика у значењу између њих, по Бошковићу, „може бити само резултат секундарног везивања једнога значења њихова само за облике на *lja* (*alja*, *ilja*), а другога — само за облике на *ka* (*aljka*, *iljka*)“ (173).

Бошковић оперише и појмовима: „функционално сретање“ двају суфикса (102), „семантичко-функционална конгруенција“ или „функционална конгруенција“ (102, 59), „функционална супституција“ (61, 72) и сл. У својим објашњењима узима у обзир и фактор продуктивности суфикса у појединим језицима (54—55).

2.6. Бошковић се не служи ни термином хомонимија суфикса, али су његова тумачења вишеструко значајна и за овај аспект творбене анализе.

1° Наш лингвиста овако описује разлику између деминутивног *-iś* и патронимичког *-iśь*: „није исто деминутивно (то значи балтичко-словенско) и патронимичко (то значи само словенско) **itio*. Те две функције овде не треба мешати: лингвистика није хемија“ (445—446, нап.).

2° Бошковић разликује посесивни суфикс *-ovъ* од градивног суфикса *-ovъ*: „ја не бих ставио *челиков* и *ускрсов* у исту групу примера, као што је то учинио пок. Вушовић“. Између њих истиче семантичку разлику: „*Ускрсов* је нека врста присвојног придева; *челиков* показује материју од које је што направљено“, и уочава „општу граматичку границу“ између њих што се тиче употребе придевског вида — уопште и у црногорским говорима посебно (257).

3° Између посесивних придева на *-ънъ* и односних придева на *-ънii*, изведених од прилога, истиче две разлике. Прво, категорија придева изведених од прилога „нема семазиолошки узевши никакве везе с категоријом *possessiva* на *ънъ*“. Друго, ове две категорије су и „по постанку различите“ (368). Посесивно *-ънъ* је настало од посесивног суфикса *-ъпъ*, коме је дометнуто „ради функционалнога појачања и као израз суфиксивно *-ънъ* је нестало од посесивног суфикса *-ъпъ*, коме је до *-ънii* је настао „додавањем структуралнога *-jъ* староме структуралном и општесловенском придевском *ъпъ*“ (368).

4° У расправи *Старословенска adiectiva possessiva* на *ънъ* (1973) Бошковић разликује антропонимички суфикс *-ъпъ*, посесивни суфикс *-ънъ* и структурални суфикс *-ъпъ*, а идентификовање суфикса *-ъпъ* у личним именима са суфиксом *-ъпъ* код придева назива „случајном — и скупом — омашком проф. Розвадовскога“ (364).

5° Као пример хомонимичних суфикса у радовима проф. Бошковића могу се навести и посесивни суфикси *-jъ* (417—418) и хипокористички суфикс *-jъ* (419, 441).

Хомонимију суфикса треба разликовати од полисемије суфикса. Тако о суфиксу *-ica* Бошковић говори као о једном суфиксу, али разликује моционо, структурално и деминутивно значење његово; ова три значења суфикса имају и неке формалне одлике — имају различите „опште делове“ (творбене базе) и одликују их три акценатска типа (*-i̇ca*, *-iċa* и *-iċa*) (273—275). Сам термин *полисемија суфикса* Бошковић не употребљава.

2.7. У појмовно-терминолошком апарату Радосава Бошковића своје место има и „екскурзивни покрет“ суфикса (142, 147) или „формантски екскурс“ (368). Шта је то екскурзивни покрет „наставака за праћење речи“? На једном месту се каже да је то „експанзија“ суфикса (60), а на другом — „механичко проширење употребе“ суфикса (263). Као пример наводи се употреба суфикса *-је* код именица на *-bstvo* у старословенском језику (263); „једним уским екскурзивним покретом пренео се суфикс *ьнъ* и на лична *appellativa*, мање више у свима словенским језицима“ (367); на исти начин, „формантским екскурсом“, пренет је посесивни суфикс *-ьнъ* са личних имена (*nomina propria*) на лична *appellativa* (368). Екскурзивни покрет је, према томе, механичко преношење суфикса из једне категорије у другу, облик проширења употребе суфикса изван сфере његове првобитне употребе.

2.8. Значајан фактор у историјском развоју суфикса, по Бошковићу, јесте унутрашња промена њихова значења или њихов семазиолошки преображај. Он закључује: „у духу је словенских језика развитак нових значења не даљом деривацијом, већ унутрашњом променом значења где год за ту промену има семантичких услова“ (169). Као пример семазиолошког преображаја наводи преображај „хипокористичких суфикса из категорије *nomina propria* у пејоративне суфиксе у категорији *appellativa*“ (391). Унутрашњи семантички развој суфикса Бошковић веома убелљиво описује расправљајући о прелазу „катеорије *Adjektivabstrakta* у категорију *Verbalabstrakta*“ који је „резултат везе наставка *ia* с придевима који су имали и глаголе од исте основе поред себе“ (141).

2.9. За промене у формалној структури суфиксалних морфема Бошковић се служи терминима *перинтеграција* или (морфолошка) *декомпозиција*, док је на једном месту употребљен термин „престројавање морфема“ (447).

За Бошковића је *перинтеграција* „формални језички процес“ (145) којим се добија „нова подела на морфолошке елементе“, на пример *овч-арица* од *овчар-ица* (64). Перинтеграцијом је добијен суфикс *-енсе* од *en* којим се завршавао „општи део“ (*ime* : *imen-e*) (131). У кругу хипокористика типа *Staiñ* извојен је, путем перинтеграције, суфикс *-нъ* (441). Прасловенски однос *ьlki-ca* : *ьlкъ* дао је перинтеграцијом моционони су-

фикс *-ica* (59). Деминутивни суфикс *-ica* добијен је из односа *děva : děvica* „перинтеграцијом и по новој језичкој интерпретацији“ (274). Ова последња формулација сведочи да је Бошковић перинтеграцију сматрао последицом промене у језичком осећању (в. т. 1.4).

За перинтеграцију је од значаја успостављање, како Бошковић каже, новог *формантског контакта*. Тако су првобитна имена *Радов*, *Милов* — скраћена лична имена од *Radovanъ*, *Milovanъ* — „рано успоставила формантски контакт са скраћеним именима *Rád*, *Míl*, услед чега је њихов првобитни основински завршетак — путем перинтеграције — постао секундарни именички суфикс *ов*“ (390).

У истом значењу Бошковић употребљава и термин *декомпозиција* или *морфолошка декомпозиција*. Тако за посесивни суфикс *-ъпъ* каже да је „декомпонира“ и да је „добијен перинтеграцијом“ (367). Суфикс-сугласник *т* „добијен је код скраћених имена типа *Радом*, *Драгом* путем декомпозиције крајњег *т*“ (Немања, 5). Морфолошком декомпозицијом је издвојен суфикс *-ѣка* (*-ѣса*) од основинског наставка *ѣ* основа и партикуле *-ка* (459). Морфолошком декомпозицијом добијени су у горњолужичком језику суфикси *-(ѣ)џа*, *-ѣа* тако што су образовања типа *тѣкаџа* и *сѣдѣниџа* „ступила у моциони однос са својим партнерима мушкога рода *тѣкаџсь*, *сѣдѣникъ*“ (449). Морфолошком декомпозицијом је, по Бошковићу, издвојен у српскохрватском посесивни суфикс *-лјевъ* — секундарном везом придева типа *Pribljevъ* с основним именима типа *Pribъ* (416).

Бошковић је разграничавао суфикс добијен перинтеграцијом од употребе двају суфикса у контакту, тзв. „кумуляције суфикса“ (в. т. 2.13). Тако он истиче да „завршетак *ичка* [наглашава реч *завршетак!* — Р. М.] данас у бугарском језику има двојаку вредност: у једним случајевима он је деминутивни *наставак* [=суфикс] *ичка*, а у другим он претставља употребу *наставка ка* као *наставка за 'даљу деминуцију'* код деминутива на *иџа*“ (116—117). Веома је значајно истаћи да је Бошковић имао јасан критеријум при издвајању самосталних суфикса, што потврђује следећа формулација: „И ти ретки примери на *ѣа* без партнера за *masculinum* сасвим поуздано сведоче о томе да је *ѣа* у горњолужичком језику самосталан моциони именички суфикс“ (448). И обрнуто, за топониме типа *Ворџа* каже: „та и таква образовања нису никад била суфиксална категорија као *именице*, него само као *придеви*, и то *придеви на 'ѣ (<јѣ)*, а не *ѣџ*“ (447). Према томе, самосталан суфикс добијен перинтеграцијом настаје тек онда када се почне употребљавати и ван сфере своје првобитне употребе, тј. кад се почне преносити на друге творбене базе.

2.10. У одређивању начина постанка појединих суфикса Бошковић увек узима у обзир семантичку или функционалну страну њиховог развоја (в. т. 1.3). Нису сви суфикси са сложене формалне структуром настали перинтеграцијом: неки су настали контаминацијом двају суфикса. Тако је, по Бошковићу, контаминацијом суфикса *-a* (<*-ia*) и *-ota* „као двају напоредних и функционално идентичних наставка“ настао у српскохрватском и словеначком суфикс *-ot'a* (57): „напоредна употреба наставка *'a* и *ota* довела је до контаминације њихове, до грађења наставка *ot'a*“ (155). Врло убедљиво Бошковић показује да је суфикс *-čes* у бугарском језику настао контаминацијом, за разлику од суфикса *-ček* у словеначком језику, који је настао перинтеграцијом (127). Бугарски суфикс *-čes* представља „контаминацију деминутивних наставка *че* и *ец*“. Као доказе за своје тумачење наводи три момента: 1° ниједан од примера у којима је изведеница на *-es* изгубила деминутивно значење не гради даљу деминуцију помоћу суфикса *-es* него само помоћу *-če*; 2° суфикси *-če* и *-es* су „најчешће напоредни наставци код именица мушког рода у језику“; 3° „нема случајева где би наставци *че* и *ец* били напоредни деминутивни наставци у језику, а случајева са *че* и *ец* или *чец* и *ец* има доста“ (125).

Поред суфикса, контаминацијом су настала, по Бошковићевом тумачењу, и нека лична имена, и то контаминацијом хипокористика и сложених имена (382, 387).

Неки суфикси су настали аналогном према другим суфиксима. Тако је, по Бошковићу, према суфиксу *-ika* створен суфикс *-ikъ*, који представља функционалну замену за суфикс *-ькъ* (94). Коригујући Белића, Радосав Бошковић сматра да је „боље било претпоставити“ да је суфикс *-ičko* у лужичким језицима и у чешкословачкој групи „саграђен према наставку *ička* за женски род“ (111).

2.11. Бошковић оперише и појмовима регресивна деривација и псеудодеривација. Тако сматра да су српскохрватски хипокористици типа *Rāde*, *Rādetē* настали регресивном деривацијом од имена типа *Rādetā* „као хипокористички номинативи уз casus obliqui старе деклинације *Rādetā*, *Rādetē*“ (481). Псеудодеривациони однос види у начину формирања суфикса *-av* који је настао „на линији односа скраћенога имена према основном, на тај начин што је — секундарном интерпретацијом језичкога осећања — основно име (*Radoslavъ*) shvačeno као izvedeno, a skraćeno (*Radosъ*) као osnovno“ (438).

Сва ова разнолика тумачења говоре како је Бошковић избегавао шаблоне у тумачењу постанка суфикса у словенским језицима и како је увек водио рачуна о творбеном систему

језичком, о споју формалне и семантичке анализе и о степену уверљивости сваке могуће лингвистичке интерпретације.

2.12. Бошковић се служи и термином *даља деривација*, сматрајући да су на чакавско-кајкавском подручју од основних презимена на *-eč (-eć)* настала изведена презимена „даљом деривацијом (тј. механичким проширењем патронимичким *ić*)“ (423). На другом месту говори о „даљој деминуцији“ (129).

У тесној вези са појмом *даља деривација* је појам *күмүлације сүфикаса*, којим се Бошковић служи у анализи морфемске структуре хипокористика. „Күмүлација сүфикаса код хипокористика — обична је у словенским језицима“ — закључује наш лингвиста (478). На овај начин, тј. күмүлацијом сүфикаса, настала су, по Бошковићу, имена типа *Mileta*, тако што је некадашњем *Mile* дометнут спољни сүфикс *-t* и хипокористичко *-a* (478); имена типа *Rašaninъ*, „од хипокористика *Raša* (< *Radoslavъ*) + *an* + *inъ*“ (424); и најзад, име *Немања* је „једно од имена с максималном күмүлацијом хипокористичких сүфикаса“, у његовој структури види сүфиксе *-m*, *-an*, *-jъ* и *-a* (Немања, 5—6).

2.13. Од своје монографије *Развитак сүфикаса* па све до својих последњих радова Бошковић се при објашњењу сложених сүфикаса (в. т. 2.14) служи термином и појмом *функционално појачање*. У неким случајевима сматра да сүфикси нису настали функционалним појачањем (61, 439). За посесивне придеве на *-jъ* сматра да „нису добијали — ни у једноме словенском језику — даље придевске сүфиксе као функционално или морфолошко појачање“ (417). У другим случајевима Бошковић закључује да су сложени сүфикси настали као резултат функционалног појачања. У сүфиксима *-aljka*, *-iljka* компонента *-ka* је „моционално појачање основног наставка *lja*“ (173). Деминутивни придеви типа *беличаст* могли су постати на тај начин што је „наставак *ikъ* у деминутивној служби у извесној епоси развитка јужнословенских језика почео да бледи, па му је додат, као функционално појачање, сүфикс *astъ*“ (263). Посесивни сүфикс *-ънъ* је настао од сүфикаса *-ънъ*, „коме је дометнут — као функционално појачање — посесивни придевски сүфикс *jъ*“ (364); то дометање је извршено — прецизира аутор — „ради функционалног појачања и као израз сүфиксалнога узуса дате епохе“ (367).

Овде се срећемо са појмом *сүфиксални узус дате епохе*. На другом једном месту Бошковић ће употребити термин *граматички узус епохе*: за придеве са сүфиксом *-овъ* који су дошли на место придева на *-ъ* < *-os* каже да су „израз граматичкога узуса дате епохе развитка словенских језика“ (379).

2.14. Бошковић оперише и појмом сложених суфикса, али овај аспект у његовој дериватологији није ближе разрађен. Он говори о сложеним суфиксима *-ачица*, *-арица*, *-арка*, *-ашица* (79) те о сложеном посесивном суфиксу *-њъ* (367). То значи да су сложени суфикси и они који су настали перинтеграцијом (в. т. 2.9) и они који су настали као резултат функционалног појачања (в. т. 2.13).

Термин дериват Бошковић употребљава у два значења — у значењу 'изведени суфикс' и у значењу 'изведена реч'. Најчешће га употребљава у првом значењу. Тако говори о дериватима суфикса *-іса*, у које „поред *іса* улази и наставак за *masculinum*“ (64—65), о суфиксу *-ача* || *-'ача* и његовим дериватима *-њача* и *-овача* (156, 159), о дериватима суфикса *-ко* (134); суфикси *-алјка*, *-илјка* су деривати суфикса *-алја*, *-илја* (172); руски суфикс *-чик* је дериват суфикса *-ікъ* (122); бугарски суфикс *-чец* је дериват суфикса *-ец* (124). Бошковић расправља о дериватима суфикса *-ћа*, сматрајући да је „веза наставка *ћа* са различитим деловима општег дела у току развитка појединих језика довела до многих деривата овога наставка“ (139).

Бошковић теоријски јасно разграничава суфикс и његове деривате у различитим фазама језичкога развоја. Говорећи о именицама на *-іса* у бугарском језику, „које су по значењу *potina loci* а у основи им је какав *poten agentis* на *аљъ*, *а'љъ*, *исљъ* или **іљъ*“, наш лингвиста закључује: „И како придева преко којих су оваква *potina loci* грађена нема у употреби, то се данас може говорити само о дериватима наставка *ица* у овој служби, о засебним наставцима *ница*, *арница*, *лница*, *ушница*, *ачница*“ (136). О суфиксу *-іљја* у српскохрватском језику данас се може говорити „само на основу етимолошке анализе“, јер је „веза овога наставка с основним глаголима на *ати*, *ити* дала наставак *љља*, *љла*“ (165). Расправљајући о придевима типа *ораћи*, *плетићи* Бошковић закључује „да суфикс *ћи* у нашој језичкој свести данас не постоји, да постоје само два његова деривата, суфикси *ићи* и *аћи*“, да је суфикс *-ићи* „могао и морао бити апстрахован код придева на *ићи* поред којих су били инфинитиви на *ити*“ и да је суфикс *-аћи* „издвојен код придева типа *ораћи*, *бријаћи*, *спаваћи*, поред којих стоје инфинитиви на *ати*“ (214).

У другом значењу термин дериват код Бошковића срећемо ретко, али су ова два терминолошка значења из контекста увек јасно разграничена. Прасловенски облик **morvъъ* је „дериват на *љъ* од именице **morvī*“ (284). Скраћена лична имена су „могла имати своје деривате, такозване даље хипокористике“ (416). Из ове последње формулације јасно видимо да је појам деривата тесно повезан у Бошковићевој концепцији грађења речи са појмом даље деривације (в. т. 2.12).

3.

3.1. У овом раду ми смо покушали да прикажемо само основне појмове Бошковићевог учења о грађењу речи. Нека друга питања оставићемо за другу прилику. То су, с једне стране, питања релативне хронологије, примарног и секундарног у историји суфикса, различитих стадијума у развоју појединих језика, хронологије и деривационе географије. И, с друге стране, то су питања природе Бошковићевих лингвистичких доказа и степена уверљивости појединих тумачења, питања различитости тумачења у вези са језичком грабом те примери нових тумачења којима се коригују претходна ауторова тумачења. Та питања су изузетно значајна за осветљавање Бошковићеве историјске дериватологије и његовог метода творбено-семантичке реконструкције.

3.2. У теоријско-методолошком погледу Бошковићево научно дело представља један целовит систем који није експлицитно изнет и који се зато мора извлачити из његових бројних радова о конкретним питањима историјске творбе речи у словенским језицима. Другим речима, Бошковићеви радови као посебне расправе о посебним питањима имају, у складу са степеном уверљивости његових лингвистичких доказа, велики значај за свако од конкретних питања о којима расправља; ти радови и као целина и као примери примене Бошковићевог метода имају несумњив теоријско-методолошки значај за упоредну дериватологију и упоредну граматику словенских језика. Даља проучавања и примена Бошковићевог метода показале, у то смо уверени, епохалан значај истраживања нашег лингвисте, посебно за историјску творбу речи и за историјску ономастику.

Radmila MAROJEVIĆ

BOŠKOVIC'S METHOD OF FORMAL AND SEMANTIC RECONSTRUCTION
AND ITS SIGNIFICANCE FOR COMPARATIVE AND HISTORICAL STUDY
OF DERIVATION IN SLAVIC LANGUAGES

Summary

This paper deals with the basic concepts of R. Bošković concerning the word-formation in Slavic languages: morpheme and morpheme structure, application of semantic or functional analysis together with formal or structural analysis, the feel for language, relationship between suffixa-

tion and supstantivization, relationship between suffixes and endings, structural suffixes and suffixes with real meaning, infixes and suffixes, synonymy of suffixes, homonymy and polysemy of suffixes, the shifting of suffixes, internal change of suffix meaning, perintegration or decomposition, blending of suffixes, suffixes made by analogy, regressive derivation and pseudoderivation, further derivation and cumulation of suffixes, functional loading of suffixes, compound suffixes and derivatives.

In his numerous studies of word-formation, Bošković has illustrated his method of formal-semantic reconstruction and formal-semantic development, and has thus laid the foundation for a comparative grammar of Slavic languages (in the area of derivation) — both methodologically and factually.